

Kitap İncelemesi/ Book Review

Geliş Tarihi / Received: 18.03.2019 • Kabul Tarihi / Accepted: 11.05.2019

DİVÂNÜ'L-ĦAKÂİK VE MECMÛ'U'R-REKÂİK

Abdulganî b. İsmail en-Nablusî, thk. Muhammed Abdulhâlık ez-Zenâtî,

Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, 648 sayfa.

İsmail EKİNCİ

Dr. Bitlis Eren Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı/Bitlis/Türkiye

ismailekinci1980@gmail.com

orcid.org/0000-0003-2728-9097

İnsanoğlunun duygularını en iyi şekilde ifade etme ve karşısındakine aktarma araçlarından birisi de şiirdir. Şiir insana özgü önemli bir ifade biçimidir. Bu özelliği ile şiire hemen hemen her toplumda ve her çağda değer verilmiş ve şiir edebiyattaki yerini devamlı korumuştur. Ayrıca şiir, şairin duygularını yansıtmakla yetinmeyip, aynı zamanda şairin yaşadığı çağın ve toplumun sosyal yapısını da resmetmiştir.

Bir dildeki edebi ürünlerin en üst örneği olan şiir, Arap edebiyatında da diğer türlere göre en etkili ve yaygın kullanılan edebi çalışmalar olarak kabul edilmektedir. Her dönemde şiirin gücü ve etkisi farklı olmakla beraber, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı Dönemi Arap edebiyatında da şiirin gücünün ve etkisinin, diğer dönemlerde olduğu gibi devam ettiği söylenebilir.

1640-1731 yılları arasında Dımaşk'ta yaşamış olan Abdulganî b. İsmail en-Nablusî, pek çok ilim dalında çalışmaları bulunan, döneminin önemli bir âlimidir. İslami ilimlerde üç yüze yakın eser telif etmiş olan en-Nablusî, eserlerinin birçoğunda şiirlere de yer vermiştir. Eserlerinde yer alan şiirlerinden başka diğer şiirlerinden müteşekkil, *Divânu'd-Devâvin* isimli müstakil bir divanı da vardır. Üç bölümden müteşekkil bu divanın tasavvufi şiirlerin derlendiği üçüncü bölümü de, *Divânu'l-Ħakâik ve Mecmu'u'r-Rekâik* isimli Muhammed Abdulhâlık ez-Zenâtî tarafından tahkik edilip yayımlanmıştır.¹

Divânu'l-Ħakâik ve Mecmu'u'r-Rekâik isimli bu divan, en-Nablusî'nin sadece Bulak'da nüshası olan *Dîvânu'd-Devâvin* olarak bilinen eserinin daha çok tasavvufi şiirleri kapsayan birinci bölümündeki şiirlerden oluşmuştur. *Dîvânu'd-Devâvin*'in diğer bölümlerinde ise, methiyeler, aşk şiirleri ve mektuplar yer almaktadır.

Divanda tasavvufun neredeyse bütün konuları üzerine yazılmış şiirler, önemli bir sayı ve hacim tutmaktadır. Tasavvuf ile doğrudan ilgili şiir sayısı 467'dir. Divanda neredeyse bütün tasavvuf terimlerinin açıklaması mevcuttur. Sadece onun şiirleri okunarak tasavvuf terimlerine hâkim olunabilir demek mümkündür. Tasavvuf konularının hemen hemen bütününe değinilerek yazılan şiirler, zaman zaman geleneksel tasavvuf akımlarının kabul

¹ Abdulganî b. İsmail en-Nablusî, *Divânu'l-Ħakâik ve Mecmu'u'r-Rekâik*, thk. Muhammed Abdulhâlık ez-Zenâtî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.

ettiği doktrinleri reddeden bir yol izlemekte, bu durum da en-Nablusî'nin kendisine has tasavvuf öğretilerinin olduğunu ortaya koymaktadır. en-Nablusî, şiirlerinde özellikle yoğun bir şekilde vahdet-i vücût doktrinini işlemekte, birçok tasavvuf erbabının kabul ettiği hülûl, ittihâd gibi bazı durumları kabul etmeyip, inkâr ederek geleneksel çizginin dışına çıkmaktadır.

Sade ve herkes tarafından anlaşılabilir bir dille yazılan, bedi' sanatlarının ve belagat unsurlarının ustaca kullanıldığı divan, en-Nablusî'nin tamamen tasavvuf konulu şiirlerinin bir derlemesi değildir. Tasavvufi konularla ilgisi olmayan konularda yazılmış birçok şiir de bulunmaktadır. Bu şiirler, üslup ve kullanılan remizler açısından tasavvuf etkisinin hissedildiği türden şiirler olarak ele alınmalıdır.

Tasavvufi konular dışında klasik Arap şiirinin muhtevalarını da ustaca işlediği görülmektedir. Gazel, ihvâniyyât, medih, tasvir, zühd ve hikem gibi konularda yazdığı şiirlerle, klasik dönemle uyum içerisindedir. Onu döneminin diğer şairlerinden ayıran bir husus da, muhtevada kendisi ile ilgili bilgiler verdiği şiirler neşretmesidir. Akidesi, dini inancı, ibadetlere verdiği değer, Allah aşkı, kerametleri, ilham sahibi oluşu, mensubu olduğu tarikatları, kendisine yaptığı nasihatleri gibi konularda yazdığı şiirleriyle, müellifin hem kişisel özellikleri, hem de inanç yapısı bizzat şairin kendisi tarafından ortaya konulmuştur. Öz yaşam öyküsü temalı şiirleri, diğer konularda yazdığı şiirlerin anlaşılmasını kolaylaştırmakta, hayatı hakkında elde edilen detaylı malumat da şiirlerinde vermek istediği duygu ve mesajın, daha net ve kolayca alınmasını sağlamaktadır. Divandaki şiirler ana konularına göre gruplandırıldığında aşağıdaki tablo şeklinde bir dağılım ortaya çıkmaktadır:

Tablo 1. Şiirlerin Konulara Göre Dağılımı

Konular	Şiir Sayısı
1. Kendisi Hakkında Yazdığı Şiirler	19
2. Tasavvufi Şiirler	467
3. Gazel	155
4. Zât-ı İlâhi	230
5. İhvâniyyat	29
6. Medih	45
7. Tasvir	5
8. Zühd ve Hikem	14
9. Peygamberler	8
Toplam Şiir Sayısı	972

Şairin edebi yönden ustalığının bir alametifarikası da, şiirlerinde kullandığı nazım türü çeşitliliğidir. Divandaki şiirlerden 10.692 beyitten oluşan 720 şiir kaside türünde, 226 beyitten oluşan 111 şiir mevâliyyâ türünde, 1.202 beyitten oluşan 73 şiir muvaşşah türünde ve 1.504 beyitten oluşan 68 şiir de tahmis türünde yazılmıştır. Görüldüğü üzere klasik Arap edebiyatının en önemli şekli olan kaside türünde oldukça çok şiir yazmıştır. Divanda yer alan şiirlerin nazım türlerine göre şiir sayıları ve beyit sayıları hakkında detaylı bilgi aşağıdaki tabloyla verilmiştir:

Tablo 7: Şiirlerin Nazım Türüne Göre Dağılımı

Nazım Şekli	Şiir Sayısı	Beyit Sayısı	Oransal Değer
Tahmis	68	1.504	%7
Muvaşşah	73	1.202	%8
Mevâliyyâ	111	226	%11
Kaside	720	10.692	%74

Divanda yer alan bütün şiirlerin beyit sayılarına göre istatistiki bilgisi için aşağıdaki tablo oluşturulmuştur:

Tablo 2: Beyit Sayılarına Göre Şiirler

Beyit Sayısı	Şiir Sayısı	Toplam Beyit
Tek Beyitli	5	5
İki Beyitli	144	288
3-6 Beyitli	110	484
7-99 Beyitli	708	12.134
100 Beyitli	2	200
125 Beyitli	1	125
176 Beyitli	1	176
212 Beyitli	1	212
Toplam	972	13.624

Tablodan kısa şiirlerin uzun şiirlere göre çok az bir yüzdede olduğu görülmektedir. Şiirlerin beyit sayılarının nazım türlerine göre bir değerlendirmesi yapılacak olursa, aşağıdaki tablolarda görüldüğü üzere, şiirlerin kısa tutulmadığı ve kısa şiirlerin nazım türü itibarıyla mevâliyyâ türünde daha çok kullanıldığı görülmektedir:

Tablo 3: Beyit Sayılarına Göre Kasideler

Uzunluklarına Göre Kasideler	Şiir Sayısı	Beyit Sayısı
Yetim (Tek Beyitlik Kasideler)	3	3
Nutfe (İki Beyitlik Kasideler)	37	74
Kıt'a (3-6 Beyitten Oluşan Kasideler)	106	467
Kaside (7'den Fazla Beyitten Oluşan Kasideler)	574	10.148
Toplam	720	10.692

Tablo 4: Beyit Sayılarına Göre Mevâliyyâlar

Beyit Sayısı	Şiir Sayısı	Toplam Beyit
1 Beyitlik Mevâliyyâlar	1	1
2 Beyitlik Mevâliyyâlar	107	214
3 Beyitlik Mevâliyyâlar	1	3
4 Beyitlik Mevâliyyâlar	2	8
Toplam	111	226

Tablo 5: Beyit Sayılarına Göre Muvaşşahlar

Beyit Sayısı	Şiir Sayısı	Toplam Beyit
1	1	1
6	1	6
8	5	40
9	1	9
10	18	180
12	7	84
14	7	98
15	2	30
16	9	144
17	1	17
20	4	80
21	1	21
22	1	22
24	4	96
25	1	25
28	4	112
30	2	60
36	1	36
37	1	37
40	1	40
64	1	64

Toplam	73	1.202
---------------	-----------	--------------

Tablo 6: Beyit Sayılarına Göre Tahmisler

Beyit Sayısı	Şiir Sayısı	Toplam Beyit
8	27	216
12	13	156
16	6	96
20	3	60
24	4	96
28	1	28
32	3	96
40	3	120
44	1	44
48	1	48
52	1	52
56	1	56
72	1	72
88	1	88
100	1	100
176	1	176
Toplam	68	1.504

Kasidelerinde çoğunlukla kasidenin içyapısına uymuş, bazen de bu içyapıyı göz ardı etmiştir. Kasidelerindeki en güçlü yönü, çok uzun kasidelerinde bile konu bütünlüğünü sağlamış olmasıdır. Kasidelerinde ana konuyu dağıtmadan, bütünlük içerisinde başarılı bir şekilde işlemiştir ki, daha kasidenin ilk beytinde, kasidenin tamamında konunun işleniş seyri okuyanın veya dinleyenin kafasında netleşmektedir. Kasidelerinde birden fazla konu işlediğinde ise, bir konudan başka bir konuya geçişlerinde, yani tehalluslarda, ustaca ve yumuşak bir geçiş yapmıştır. Okuyucunun bu konu geçişini hemen fark etmesi çoğunlukla imkânsız hale gelmektedir. Şairin kasidelerindeki bir başka ustalığı da, hâtimelerinde görülmektedir. Kasideler işlenen konuyla oldukça uyumlu bir şekilde sonlandırılmış, birçok kasidesinde Peygamber'e salat ve selam ile müellifin kendi ismi zikredilmiştir.

Şiirlerinde kullandığı nazım türlerinden olan tahmislerinde, hep başka şairlerin şiirlerini kullanmış, kendi şiirine tahmis yapmamıştır. Başka şairlerin şiirlerinin beyitlerine kendi beyitlerini ustaca eklemiştir ve çok meşhur şiirler haricinde, okuyucu beyitlerin tamamının şaire ait olduğu hissine kapılmaktadır. Şairin divanında kullandığı diğer nazım türlerinden muvaşşahlarında ve mevâliyyâlarında da, dönemiyle uyum içerisinde olduğu görülmektedir. Bu nazım türlerini de ustaca kullanmış ve bu durum da onun şiirde ustalığını bir kez daha ortaya koymuştur. Kaside, muvaşşah, mevaliyya, dubeyt gibi birden fazla nazım türüyle şiirler yazması, onu döneminin diğer şairlerinden ayıran bir başka özelliğidir. Divanda yer alan şiirlerin tamamının bahirleri kullanıldığı şiir sayıları için aşağıdaki tablo oluşturulmuştur:

Tablo 9: Şiirlerin Bahirlere Göre Dağılımı

Bahir Adı	Şiir Sayısı	Bahir Adı	Şiir Sayısı
Hafif	191	Meczû' Muvaşşah	13
Mevâliyyâ	111	Muctess	13
Ṭavîl	96	Muhalla Basîṭ	13
Kâmil	88	Meczû' Recez	10
Basîṭ	82	Meczû' Hafif	8
Muvaşşah	62	Hezec	5
Remel	56	Meczû' Vafir	5
Seri	44	Mutedarek	3
Meczû' Kâmil	28	Ehazzu Kâmil	1
Meczû' Remel	28	el-Kâne ve Kâne	1
Vafir	25	Meczû' Dubeyt	1
Medid	19	Meczû' Mevâliyyâ	1
Munserih	17	Meczû' Mutekarib	1
Recez	17	Meczû' Seri	1
Dubeyt	16	Menhuk Munserih	1
Mutekarib	15		

Tabloya göre, şairin en çok tercih ettiği klasik bahir olan hafif bahrini, ṭavîl ve basîṭ bahirleri izlemektedir. Modern bahirlerden mevâliyyânın en çok tercih edilen bahir olmasının yanında, muvaşşah da en sık kullanılan modern bahirdir. Şairin bahirleri kullanım oranı, klasik Arap şairlerin genel temayülüne uygundur. Nitekim klasik dönem Arap şairleri daha çok ṭavîl, hafif ve basîṭ gibi bahirleri daha çok kullanmış, diğer bahirleri de bu bahirlere oranla daha nadir kullanmışlardır.

Vezin tercihi şairin duygusunu ve işlediği konuyu aktarmada çok önemli görülmüştür. Şairler bu düşünceyle şiirlerini yazarken kullandıkları vezinlerin kısa veya uzun oluşlarına göre şiirlerini yazmışlar ve genellikle duygularını daha iyi aktardıklarını düşündükleri kısa bahirleri tercih etmişlerdir. en-Nablusî'nin kullandığı bahirler uzun ve kısa bahirler olarak bir sınıflandırmaya tabi tutulduğunda, sayısal olarak aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır:

Tablo 10: Şiirlerin Uzun ve Kısa Bahirlere Göre Dağılımı

Kısa Bahirler	Şiir Sayısı	Uzun Bahirler	Şiir Sayısı
Mevaliyya	111	Hâff	191
Muvaşşah	62	Ṭavîl	96
Remel	56	Kâmil	88
Seri	44	Basîṭ	82
Meczû' Kamil	28	Vafir	25
Meczû' Remel	28	Medid	19
Dubeyt	16	Munserih	17
Meczû' Muvaşşah	13	Recez	17
Muctess	13	Mutekarib	15
Muhalla Basîṭ	13	Hezec	5
Meczû' Recez	10	Mutedarek	3
Meczû' Hâff	8		
Meczû' Vafir	5		
Ehazzu Kamil	1		
el-Kâne ve Kâne	1		
Meczû' Dubeyt	1		
Meczû' Mevaliyya	1		
Meczû' Mutekarib	1		
Meczû' Seri	1		
Menhuk Munserih	1		

Grafik 2: Bahirlerin Oranları

Tablodan ve grafikten görüldüğü üzere, en-Nablusî, klasik anlayışın aksine, şiirlerini daha çok uzun bahirlerle yazmıştır. Divanda 558 adet uzun bahirle, 414 adet de kısa bahirle yazılmış şiir yer almaktadır. Şiirlerinin %57'si uzun bahirlerden, %43'ü kısa bahirlerden oluşturan en-Nablusî, uzun bahirlerle şiir yazarak, duygularını daha kapsamlı bir şekilde ifade etme arzusunda olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca şiirlerinin bestelenmesi gibi bir kaygısının olmadığı da söylenebilir. Şiirlerde kullanılan bahirlerin, şiirde işlenen konularla da uyumlu olduğunu söylemek mümkündür.

en-Nablusî'nin dili, büyük oranda sade ve kolay anlaşılır bir düzeydedir. Şiirlerinde kullandığı kelime çeşitliliğine bakılarak, kelime dağarcığının çok kuvvetli olduğu söylenebilmektedir. Bir nesneyi ifade eden bir kelime kullanmak istediğinde, çoğunlukla herkesin bildiği yaygın kelimeler yerine, edebi olanları daha çok kullanmıştır. Bu seçtiği kelimeler de genel anlamda konuyla uyumludur ve dile ağır gelen, kulak tırmalayan kelimeler oldukça azdır. Yabancı kelimeler ise yok denecek düzeyde azdır. Ayrıca fasih olmayan kelimeleri yani ammicce kullanımlara yer vermesi de, onun şiirlerini edebi yönden daha değerli kılmıştır. Şiirlerinde cümle yapılarını çoğunlukla kendisine has bir üslupla oluşturmuş, haber ve inşa cümlelerinde, dil ve belagat kurallarıyla aynı doğrultuda hareket etmiştir. Çok farklı cümle yapılarını bir arada kullanarak, şiirlerini tekdüze olmaktan kurtarmıştır. İnşai cümlelerinde konuyla uyumlu ve içerisinde bulunduğu hale en uygun olanı tercih etmiştir. Kimi zaman

istifham, kimi zaman emir veya nehiy, kimi zamanda nida ifadesiyle duygularını gayet etkili bir şekilde yansıtmıştır.

Şiirlerde yaygın kullanılan anlatım yöntemlerini de kullanan şair, karşılıklı konuşma şeklindeki muhavereyi, olayı hikâye tarzında anlatma uslubu olan tahkiyeyi ve edebi tasvir gibi anlatım yöntemlerini, okuyucuyu sıkmadan ve yerli yerinde kullanmıştır. Şiirlerini sanata boğmadan, mukteza-i hale uygun edebi unsurlarla dengeli bir yol takip ederek renklendirmeyi başarmıştır. Hem bedî' hem de beyân usulalarını kullanarak, kelimelerin kullanım gücünü okuyucuya göstermiştir. Edebi sanatları kullanırken aşırıya kaçmamış, sırf sanat yapmış olmak için sanat yapmaktan da sakınmıştır.

Klasik Arap edebiyatının vazgeçilmez unsurlarından olan vezin ve kâfiye de, şairin her zaman şiir yazarken göz önünde bulundurduğu önemli unsurlardır. Şiirlerinde daha çok uzun bahirlerle şiirler yazmış, bu tavrıyla da şiir yazmada duygularını aktarmayı önemseydiğini, şiirlerinin bestelenmesi veya kolayca ezberlenerek halk arasında kullanılmasını önemsemediğini ortaya koymaya çalışmıştır. Klasik bahirlerin hemen hemen her türünde şiirler yazmış, bu klasik bahirlere ek olarak modern bahirlerle de şiirler yazmıştır.

en-Nablusî'nin şiirlerinin işlediği konu, şekil ve üslup yönlerinden yani ele alınan konuların çeşitliliği ve işleniş biçimi, kullandığı nazım biçimleri, dil ve üslup özellikleri, vezin ve kafiye gibi şiirlerine ahenk katan unsurları yönünden oldukça iyi bir durumda olduğu görülmektedir. Müellifin şairliğinin kendisine has karakteristiği itibarıyla, Arap şiir geleneğinin geçmişten müellifin yaşadığı güne kadar geçirdiği değişim ve dönüşüme ayak uydurması ve bir taraftan geçmişle bağını koparmadan devam ettirmesi, diğer taraftan da çağının gündemini takip edip yeniliklere açık bir şekilde yeni anlamlar peşinden koşan bir özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Onun bu özelliği de, onun şiirlerindeki eski ile yeni dönemlerin izlerini taşımasıyla görülmektedir.

Netice itibarıyla geleneksel düşünce çizgisinin dışında oluşu ve tema zenginliği ile bu divan, üzerinde çok yönlü çalışmaların yapılmasını gerekli kılmaktadır ve bu yönüyle kıymetli bir eser olarak önemini korumaktadır. en-Nablusî'nin birçok eseri gibi, şiirleri de yeteri düzeyde çalışılmamıştır ve ne yazık ki hak ettiği değeri görememiştir. Şairin hayatı hakkında çok detaylı bilgilere kolayca ulaşılabilmesine rağmen, şiirleriyle ilgili nerdeyse tek bir şerhe bile rastlanmamaktadır. Daha önce de bahsedildiği üzere, geniş bir hacme sahip *Divânu'd-Devâvin* isimli divanının sadece bir bölümü *Divânu'l-Hakâik ve Mecmû'ur-Rekâik* ismiyle tahkik edilmiş ve çalışmada bu kısım değerlendirilmiştir. Şu da bir gerçektir ki, Osmanlı dönemi Arap şiiri konusunda doyurucu ve sağlıklı bilgilerin ortaya konması ve genelleyici yargılara ulaşılması bakımından, özellikle de en-Nablusî'nin eserleri ve şiirlerinin değerinin ortaya konulması özelinde Abdulganî b. İsmail en-Nablusî ve *Divânu'l-Hakâik ve Mecmû'ur-Rekâik* isimli Eseri adlı bu çalışmada yer almayan diğer şiirlerin incelenmesi suretiyle geliştirilmelidir. Müellifin bütün eserleri ve şiirleri üzerine yeterli düzeyde çalışmaların yapılması, hem müellife hak ettiği değerin verilmesini hem de dönemin aydınlığa kavuşturulmasını sağlayacaktır. Bu çerçevede müellifin kaleme aldığı ve henüz tahkik edilerek gün yüzüne çıkarılmamış yazma eserlerine, özellikle de akıbeti bilinmeyen el yazmalarına ulaşılarak, bunların gün yüzüne çıkarılması son derece önemlidir.